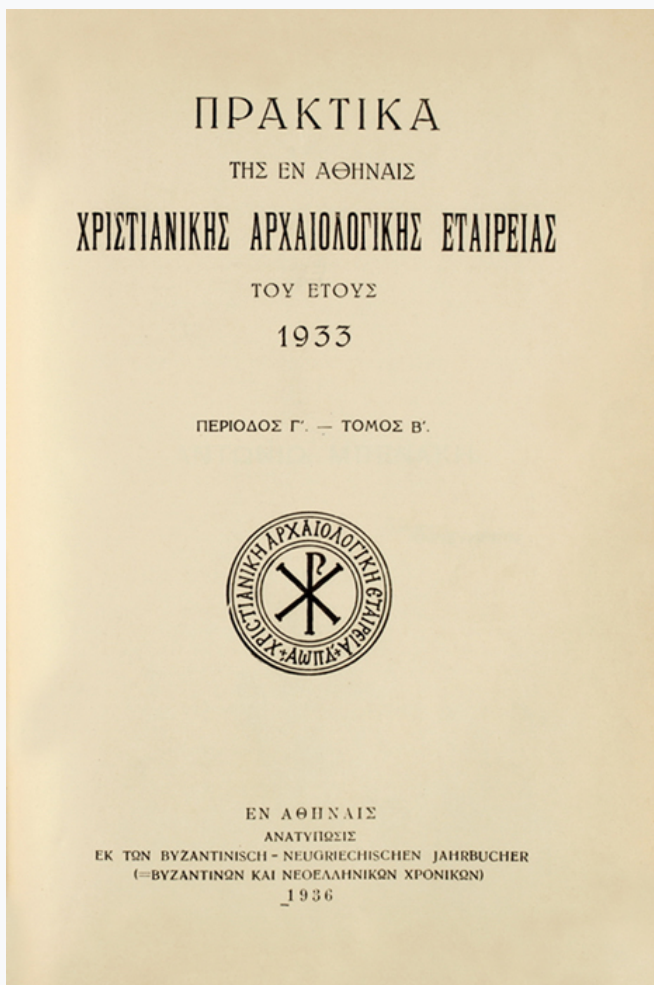

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2 (1936)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1933), Περίοδος Γ'. Χαριστήριον Αντωνίω Μπενάκη

Η μονή του Οσίου Λουκά του Στειριώτου και η Εκκλησιαστική Κοινότης της Παναγίας της Ναυπακτιωτίσσης, ο Ιωάννης Απόκαυκος και Κυριάκος ο εξ Αγκώνος

Νίκος Α. ΒΕΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1359](https://doi.org/10.12681/dchae.1359)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΗΣ Ν. Α. (2013). Η μονή του Οσίου Λουκά του Στειριώτου και η Εκκλησιαστική Κοινότης της Παναγίας της Ναυπακτιωτίσσης, ο Ιωάννης Απόκαυκος και Κυριάκος ο εξ Αγκώνος. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2, 3–16δ. <https://doi.org/10.12681/dchae.1359>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η μονή του Οσίου Λουκά του Στειριώτου και η
Εκκλησιαστική Κοινότης της Παναγίας της
Ναυπακτιωτίσης, ο Ιωάννης Απόκαυκος και
Κυριάκος ο εξ Αγκώνος

Νίκος ΒΕΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1933), Περίοδος Γ'. Χαριστήριο Αντωνία
Μπενάκη • Σελ. 3-16δ

ΑΘΗΝΑ 1936

Α'. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ὑπό

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ (BEES)

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ ΤΟΥ ΣΤΕΙΡΙΩΤΟΥ

καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Κοινότης τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιω-
τίσεως, ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ Κυριάκος ὁ ἐξ Ἀγκῶνος.

Κατὰ τοὺς ἀσφαλεστέρους ὑπολογισμοὺς ὁ Ὅσιος Λουκάς ὁ Στειριώτης ἀπέθανε τῇ 7 Φεβρουαρίου 953¹⁾. Διὰ δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φωκίδι ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἰδρυμένης μονῆς κυριωτάτη πηγὴ εἶναι τὸ διεξοδικὸν ἐν λογιωτέρῳ γλώσσει συντεταγμένον συναξάριον, ὅπου ἐξιστορεῖται ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ περιφήμου ὀσίου τούτου²⁾, ἐφ' ᾧ «χαίρει . . . πλέον Ἑλ-

¹⁾ Γ. Π. Κρέμου, Φωκικά. Ἱστορία τῆς ἐν τῇ Φωκίδι μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ πικλῆν Στειριώτου. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 23-26. Περὶ τῶν χρονιῶν, εἰς ἃς ἀνάγεται ὑπ' ἄλλων ἐρευνητῶν ὁ θάνατος τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου, ἰδὲ Νίκων Α. Βέην (*Bees*), «Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν τζάρον Συμεὸν καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Ἀρέθα Καισαρείας» ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς» τόμ. Α' (1928) σελ. 340 κ. ἑ.

²⁾ Τὸ κείμενον τοῦ διεξοδικοῦ καὶ ἐν λογιωτέρῳ γλώσσει συντεταγμένου συναξαρίου τοῦ ὀσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου κεῖται παρὰ Γ. Π. Κρέμου, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 25-62 (προηγείται μακρὰ εἰσαγωγή, ἐπονται δ' ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις τῆς αὐτῆς συγγραφῆς διάφορα ὑπομνήματα εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος συναξάριον). Μνημονευτέον καὶ Ε. Martini, Supplementum ad acta S. Lucae junioris ἐν «Analecta Bollandiana», τόμ. ΙΓ' (1894) σελ. 81-121. Περὶ τῶν συναξαρίων τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου περὶ καὶ Νίκων Α. Βέην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 340 κ. ἑ (αὐτόθι καὶ βιβλιογραφία ἀναφερομένη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου) αἱ κυριώτεραι περὶ αὐτῆς συγγραφαὶ πλὴν τοῦ προμνημονευθέντος τριτόμου ἔργου τοῦ Γ. Π. Κρέμου (1874-1880) καὶ τινῶν ἄλλων ἔργων κατωτέρω μνημονευομένων, εἶναι τὰ ἑξῆς: Α. Μπάριον, «Ὁ Κρέμος ἐλεγχόμενος» (φυλλάδιον ἄνευ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως πάντως περὶ τὸ 1880). Ch. Diehl, Études d'archéologie byzantine. L'église et les mosaïques du couvent de Saint-Luc en Phocide (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, fascicule XIV-XV). Ἐν Παρισίοις 1889. (=Ch. Diehl, Choses et Gens de Byzance, ἐν Παρισίοις 1926, σελ. 12 κ. ἑ.). Robert Weir Schultz and Sidney Howard Barnsley, The Monastery of Saint Luke of Stiris, in Phocis, and the dependent Monastery of Saint Nicolas in

λάς και ἡ τοῦ Πέλοπος γάνται και Φωκίς και Παργασσός», ὡς λέγει ἡ σχετική ἀκολουθία. Διεσπαρμένα δὲ πηγαί διαφόρων κατηγοριῶν συμπληροῦσι τὰς ἐν τῷ προμνημονευθέντι συναξαρίῳ κειμένας εἰδήσεις περὶ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου και τῶν τροφίμων αὐτῆς. Οὕτω ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 153 κώδικος τῆς ἄλλοτε ἐν Μόσχᾳ ὑφισταμένης Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης μανθάνομεν τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, ὁ ὁποῖος ἐποίησε τὸν ἐν τῷ μνηναίῳ τοῦ Φεβρουαρίου σήμερον ἀνωνόμως φερόμενον κανόνα τοῦ Στειριώτου, τὸν ἔχοντα ἀκροστιχίδα: «Λουκᾶν ἐπαινῶ τὸ κλέος τῆς Ἑλλάδος» ¹⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ ποιητὴς τοῦ κανόνος τούτου κατὰ τὰ παραδεδομένα ὑπὸ τοῦ προμνημονευθέντος κώδικος *Γαβριήλ*, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός και ἐξ ἄλλων ὑμνογραφημάτων ²⁾. Πότε ἀκριβῶς ἔζησεν ὁ ὑμνογράφος οὗτος Γαβριήλ δὲν ἔχει καθορισθῆ μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος, πάντως πρέπει νὰ τάξωμεν αὐτὸν εἰς τὸν Ι'-ΙΑ' αἰῶνα, ἀφ' οὗ, ὡς εἴρηται, ὁ ὄσιος Λουκάς ὁ Στειριώτης ἀπέθανε τῷ 953, ὁ δὲ ὑπ' ἀριθ. 153 κώδιξ τῆς ἄλλοτε ἐν Μόσχᾳ ὑφισταμένης

the fields, near Skripou in Boeotie. Ἐν Λονδίῳ· Νέγ Ἰόρκῃ 1901. *O. Wulff*, Das Katholikon von Hosios Lukas und verwandte byzantinische Kirchenbauten (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Die Baukunst herausg. von R. Borrmann und R. Graul», σειρά Β', τεῦχος 11). *Nikos A. Bees (Βέης)*, Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas. [S.A. aus dem «Vizantijskij Vremennik», Bd XX]. Dorpat 1915. (Σποράδην ἀποδόσεις μολυβδοβούλλων εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα μνημονεῦνται ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου). *Γ. Α. Σωτηρίῳν*, «Νεώτεροι ἐπιγραφαὶ περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐπισκευῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Βυζαντινῆς μονῆς Ὁσίου Λουκά. Ἐπιγραφαὶ και χαράγματα». Ἐν τῷ «Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τοῦ Ἰπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν και τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως», τόμ. Γ' (1920-21, ἐν Ἀθήναις 1923), σελ. 177-189. *E. Diez and C. Demus*, Byzantine mosaics in Greece. Hosios Lucas and Daphni. Cambridge (Mass.) 1931. [Προσθῆκαι κατὰ τὴν διόρθωσιν: Ἀρχιμ. Χριστοφόρου Ζῶνα, «Βίος και πολιτεία και μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν και θαυματουργοῦ Λουκά τοῦ νέου...» Ἐν Ἀθήναις 1935. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν και πάσης Ἑλλάδος, «Α'. Ὁ Ὁσῖος Λουκάς ὁ νέος» (896-953). [Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ΙΓ' τόμου τῆς «Θεολογίας», σελ. 193-223]. Ἐν Ἀθήναις 1935].

¹⁾ Ἀνωνόμως κεῖται ὁ κανὼν και ἐν τῷ βιβλίῳ «Ἀσματικαὶ ἀκολουθίαι τοῦ ὁσίου και θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Λουκά τοῦ ἐν τῷ Στηρίῳ τῆς Ἑλλάδος. Συνθεθεῖσαι μὲν παρὰ ἀνωνόμου τινός, προσφωνηθεῖσαι δὲ τῷ Εὐγενεστάτῳ Ἀρχοντι Κυρίῳ Ἰωάννῃ Φίλωνος τῷ ἐκ Λεβαδίας. Ὅστις χάριν τῆς ἡς ἔχει πρὸς τὸν Ἅγιον μεγάλης εὐλαβείας, και διὰ τὴν ὀφείλειαν τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, ἰδίως ἀναλόμου τύποις αὐτάς ἤδη ἐκδίδοσι. Ἀδεία και προτροπῇ τοῦ Παναγιωτάτου, και Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Κυρίου Κυρίλλου. Ἐπιστασίᾳ δὲ τοῦ Πανοσιωτάτου, και Ἐλλογιμοτάτου διδασκάλου τε και Πρωτοσυγγέλλου τοῦ Παναγίου τάφου Κυρίου Ἀνθίμου τοῦ Πελοποννησίου, τοῦ ἐξαρχικῶς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἱερὰ καταγῶγια περιοδεύσαντος. Ἐν ἔτει 1814». Ἐπίσης ἀνωνόμως, ἀλλὰ και ἑλληπῶς κεῖται ὁ αὐτὸς κανὼν και παρὰ *Γ. Η. Κρέμφ*, Φωκικά, τόμ. Α', σελ. 17 κ. ἐ., ὡς και ἐν ἄλλαις ἐκδόσεσι τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου].

²⁾ Πρβλ. *Α. Παπαδόπουλον· Κεραμικά*, «Ὁ ὑμνογράφος Γαβριήλ», ἐν «Byzantinische Zeitschrift», τόμ. ΙΒ' (1903) σελ. 171-172.

Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης, ἐν ᾧ παρεδόθη ὁ εἰς τὸν ἡμέτερον Στειριώτην ὄσιον ἀναφερόμενος κανὼν ἐγράφη διαρκοῦντος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ¹⁾. Ὁπωςδήποτε ἐν τῇ καθ' ὅλου πολυτρόφῳ ὑμνογραφικῇ παραγωγῇ, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸν ὄσιον Λουκᾶν τὸν Στειριώτην, ὁ σχετικὸς κανὼν τοῦ ὑμνογράφου Γαβριὴλ πρέπει νὰ καταλάβῃ ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἀσφαλῶς περίοπτον θέσιν.

Λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας περὶ τῆς μονῆς τοῦ ὄσιου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου ἀρνούμεθα ἐκ τοῦ καταστατικοῦ θρησκευτικῆς ἀδελφότητος ²⁾, ἀποτελουμένης μὲν ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ³⁾, καθιερωμένης δὲ εἰς τὴν λατρείαν τῆς εἰκόνης τῆς «Υπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ναυπακτιώτισσης» ⁴⁾. Περιεσώθη δὲ τὸ καταστατικὸν τῆς προμνημονευθείσης ἀδελφότητος, ἣτις συνέστη τῷ 1048/49, ἐν πολυτελεῖ γράμματι, τὸ ὁποῖον ἐγράφη πιθανῶς περὶ τὰ ἔτη 1060-1068, ἐναπόκειται δὲ ἀπὸ αἰῶνων ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Regia Cappella Palatina τοῦ Παλέριου ⁵⁾. Μεταγράφομεν ἐκ τοῦ πολλαπλῶς ἐνδιαφέροντος καταστατικοῦ τὰ ἑξῆς :

«... Διὸ δὴ καὶ τὸν παρόντα συνθέντες τόμον καὶ ταῖς οἰκείαις ἡμῶν ὑπογραφαῖς τοῦτον κατεμπεδώσαντες, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ

¹⁾ Αὐτόθι.

²⁾ Τελευταία, ἐπιμελής, ἔκδοσις τοῦ καταστατικοῦ τούτου μετὰ εἰσαγωγῆς σημειώσεων καὶ ἰταλικῆς μεταφράσεως (συνεργασία *C. O. Zuretti*) ὑπὸ *C. A. Garufi*, «I Capitoli della confraternita di Santa Maria di Naupactos (1048, 1060-1068) conservati nella R. Cappella Palatina di Palermo», ἐν «Buletino dell' Istituto. Storico Italiano», τόμ. ΔΑ' (1910) σελ. 73-97 μετὰ παρενθέτων πανομοιότυπων (πρβλ. καὶ *P. M[ar]c*, ἐν «B. Z.», τόμ. ΚΒ', 1913, σελ. 278-9).

³⁾ Πρβλ. *Adalbert Ebner*, Die klösterlichen Gebetsverbrüderungen bis zum Ausgange des Karolingischen Zeitalters. Ἐν Regensburg 1890. Πρβλ. *E. v. Dobschütz*, ἐν «B. Z.», τόμ. ΙΒ', 1903, σελ. 211 κ. ἐ. (περὶ τῆς ἀδελφότητος τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας Ρωμαίας), *P. M[ar]c*, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 278.

⁴⁾ Τὸ ὄνομα σαλεύει ἐν τῷ σχετικῷ καταστατικῷ: «Ναυπακτιησῶν μονή», Θεοτόκου «Ναυπακτιώσης», «Ναπακτιήσις», «Ναπακτητήσης», «Ναπακτιτήσις», «Νεπακτιώσης», «Νεπακτητήσης, σελ. κλ. Πρβλ. *C. A. Garufi*, σελ. 88, 92 κ. ἐ. Προφανῶς καθ' ὃν χρόνον ἐγράφη τὸ ἡμέτερον καταστατικὸν ἡ Ναύπακτος κοινῶς ἐλέγετο: *Νέπακ(χ)τος*. Πρβλ. περὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ *Bruno Migliorini*, «Ναύπακτος = Lepanto», ἐν «Studi Bizantini», τόμ. Β' (1927) σελ. 305-311.

⁵⁾ Πρὸς τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, ὡς ὀρθῶς παρετήρησε καὶ ὁ *P. M[ar]c*, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 278-9, συμφωνεῖ καὶ ἡ ἀξία ἰδιαίτερας προσοχῆς γραφὴ τοῦ καταστατικοῦ τούτου, προηγουμένως ὑπὸ τοῦ *P. M[ar]c* (*Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*) [ἐν Μονάχῳ 1903, σελ. 66], ἐθεωρήθη ἔγγραφον ἐκ τῆς περιόδου 1143-1145, οὐκ ἔξ αὐτοψίας, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βία, σει παρατηρήσεων τοῦ *Cusa*.

Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆς μίας καὶ ἀσυγχύτου καὶ βασιλείου ἀρ-
 χῆς, τυποῦμεν, ὡς ἂν ὑπηρετῶμεν ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς δοξολογίαις τῆ
 πανσέπτῳ καὶ θείᾳ εἰκόνι τῆς ὑπερά[γ]νου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ
 ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς καὶ τὴν στασίν ἐχούσης ἐν τῷ ναῷ τοῦ πανενδόξου
 καὶ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ τοῦ τιμωμένου ἐν τῇ τῶν *Ναυπακτιησῶν μονῆ*
κατὰ τὴν τοῦ Γυρίου γειτονίαν. Πρὸ μὲν ἄλλου παντός, κοινῶς ἅπαντες ἅπαξ
 ἐκάστου μηνὸς ἐν ἡ ἐκκλησίᾳ τῆς στάσεως ἔτυχεν, ἐκεῖθεν δὲ μεθ' ἱερῶν
 ὕμνων ταύτην λαμβάνοντες, ἀπαγῶμεν ὅπου ἂν ἐτοιμάσει εἰς ἕξ ἡμῶν τὴν
 μηνιαίαν στάσιν αὐτῆς· ἐκεῖθεν δὲ πάλιν πρὸς ἑτέραν ὅπου ὁ ἕτερος καὶ κα-
 θεξεῖς τροχικῶς ἕως ἂν ἡ ὅλη ἀδελφότης ἐπιμετρηθῆι: τὴν πᾶσαν ὑπηρεσίαν
 ποιῶντος ἐκάστου ἡμῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἁγίᾳ εἰκόνι κατὰ τὸ ὅλον μηνιαῖον
 διάστημα. Ἐπιτελουμένης καὶ τῆς θείας μυσταγωγίας ἐν ταῖς ἑβδοματικαῖς πε-
 ριόδοις, κατὰ τετράδα τε καὶ παρασκευήν, μνεῖαν ποιουμένων ἡμῶν τῶν
 ὀρθοδόξων ἡμῶν βασιλέων, τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, τοῦ *ἱερωτάτου μη-*
τροπολίτου Θηβῶν, τοῦ πανοσίου ἐκείνου μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου τῶν Στει-
ρίου κῦρ Θεοδώρου τοῦ Λεονάρδου, τοῦ περιόντος τῆς αὐτῆς μονῆς· τῶν
ἡγουμενευσῶν ἐν τῇ τῶν Ναυπακτιησῶν μονῆ, τῆς ὅλης ἡμῶν ἀδελφό-
 τητος τῶν τε περιόντων καὶ τῶν προαπελθόντων, καὶ παντὸς τοῦ χριστιανι-
 κοῦ πληρώματος: ταῦτα οὖν τετύπεται γίνεσθαι παρ' ἡμῶν κατ' αὐτὴν τὴν
 εἰσβολὴν τῆς πρώτης ἡμέρας ἐκάστου μηνός· εἰ δὲ<ι> γε χειμῶν τις σφοδρὸς
 ἐπείσφρησας τὴν λειτουργίαν ἐμποδίσει, τὴν μετ' ἐκείνην ἡμέραν ἢ τὴν μετ'
 αὐτὴν ἢ τὴν ἐφεξῆς ἴν' ἐκπληρῶμεν τὸ λειτούργημα· ναὶ μὴν καὶ ἅπαξ τοῦ
 ἐνιαυτοῦ τελεῖν ὀφείλομεν τὴν θείαν καὶ ἀναίμακτον μυσταγωγίαν, ἔνθα ἂν
 παρ' ἡμῶν τυπωθεῖη, ὑπερευχόμενοι ἀλλήλων καὶ πάντων κοινῶς, ὡς προ-
 λέλεκται, πᾶσαν σεμνοπρέπειαν ἔχοντες καὶ Χριστιανοῖς ἀρμόδιον πολιτείαν
 καὶ κατάστασιν. Ἄλλ' ἐπεὶ ἐκ τῶν ὁμοίων καὶ τὰ ὅμοια τεκμαίρεσθαι δεῖν,
 ὁ τῆς πολιτείας λόγος διαρῥήδην βοᾷ, εἰ συμβεῖ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐν
 φθόνῳ τοῦ τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν βασκαίνοντος ἀρχαίου ἐχθροῦ καὶ ἀπο-
 στάτου δαίμονος σκανδαλισθῆναι, ὡσπερ ὀρῶμεν τοῦτο γινόμενον ἐν πολλοῖς,
 ἢ κατὰ τοῦ ἑτέρου παροξυνθῆναι ἢ καὶ ἀπορραγῆναι τῆς ἱεράς ἡμῶν ἀδελ-
 φότητος, τὰ τοῦ κυριακοῦ λογίου διαπραττόμενα ἐν αὐτῷ, ἰδίᾳ τε τοῦτον
 νοθετοῦντες καὶ δημοσίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς· καὶ εἰ εὐδοκία τοῦ
 ἀγαθοῦ Θεοῦ ἡμῶν τῆς κακίστης ἐκείνης, ὅποια ἂν καὶ εἴη, ἀποσταίη διαγω-
 γῆς, τῶν μελῶν καὶ μερῶν αὐθις ἔσεται τῆς θειοτάτης συναυλίας ἡμῶν, ὡσπερ
 δὴ τὸ ἀνάπαλιν. Τῷ δὲ περιπεσόντι νόσῳ τινὶ σώματος ἀδελφῷ ἡμῶν συνα-
 θροισζομένων ἡμῶν πάντων εὐχὴ γινέσθω εἰς ἀπαλλαγὴν τοῦ ὄχλοῦντος αὐτῷ
 νοσήματος. Ἄλλὰ καὶ περὶ τοῦ τὴν ζωὴν ἀπολελοιπότης ἀδελφοῦ ἡμῶν καὶ
 μεταωρήσαντος πρὸς τὰ ἐκεῖθεν μονήματα καὶ ἀθάνατα, συναθροισζομένων
 ἡμῶν περὶ τὴν ἐκφορὰν τοῦ λειψάνου αὐτοῦ, τὰς εἰωθεῖας δοξολογίας ἐπι-
 τελῶμεν μεθ' ἡμετέρων κηρῶν, εἰ καὶ τοῦτο δρῆσειεν (sic)· καὶ ἔτι διαμνη-
 μονεύοντες αὐτοῦ ἐσόμεθα κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς

συνήθειαν, κατὰ τὴν τρίτην ἐννάτην καὶ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν τῆς τούτου ταφῆς [καὶ] κατὰ τὰς ἐνιαυσιαίας μνήμας αὐτοῦ»¹⁾).

Παλαιότεροι Ἱταλοὶ ἐρευνῆται ἠθέλησαν νὰ σχετίσωσι τὸ καταστατικόν, περὶ οὗ ἐνταῦθα γίνεται λόγος, πρὸς ἐκκλησιαστικὴν ἀδελφότητα καὶ ἱερὰ καταγῶγια τῆς Σικελίας καὶ δὴ τῆς πόλεως Παλέρμου²⁾. Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον καταστατικὸν σχετίζεται ἀσφαλῶς πρὸς καθεστῶτα τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ δὴ τῆς Βοιωτίας ἐν εὐρυτάτῃ γεωγραφικῇ ἐννοίᾳ· τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων³⁾ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ρητῶν δηλώσεων τοῦ ἀνωτέρω παραθεμιμένου ἀποσπάσματος, καθ' ὅς ὀρίζεται, ὅπως πρὸς τοῖς ἄλλοις μνημονεύονται μητροπολιταὶ Θηβῶν καὶ ἡγούμενοι τῆς μονῆς τοῦ Ὄσιου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου κατὰ τὰς ὑπὸ τῆς ἀδελφότητος τελουμένας λειτουργίας καὶ τελετάς⁴⁾. Ἀλλὰ πῶς τὰ φύλλα τῆς πολυτελοῦς περγαμνῆς, ἐφ' ὧν ἔχει διασωθῆ τὸ καταστατικὸν τῆς ἀδελφότητος, περιήλθον εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς *Cappella Palatina* τοῦ Παλέρμου; Ὡς γνωστόν, κατὰ τὸ ἔτος 1147 αἱ Θῆβαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ρογήρον Β' Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐδήλωσαν τὴν τότε βιομηχανικῶς καὶ ἄλλως ἀνθοῦσαν Βοιωτικὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπήγαγον ἐξ αὐτῆς πολυαρίθμους Ἑβραίους μεταξουργοὺς καὶ πορφυροβαφεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ποικίλα πράγματα πολύτιμα⁵⁾· τότε λοιπὸν πιθανώτατα ἀπήχθησαν εἰς Παλέρμον καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀδελφότητα τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης περγαμινὰ φύλλα⁶⁾, τῶν ὁποίων πανομοιότυπον ἐπὶ μέρους παρέχομεν ἀμέσως κατωτέρω (σελ. 8).

Καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ κεφαλῇ; τοῦ σχετικοῦ γραμμάτος ὑπάρχει εἰκὼν τῆς Θεοτόκου⁷⁾, παρισταμένης μετὰ φεγγεῖου ἐν στάσει δεήσεως, φορούσης δὲ καὶ ἐπενδύτην⁸⁾. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἔχει ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς περγαμνῆς φιλοτεχνηθῆ συγχρόνως πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ ἐπ' αὐτῆς ὑπάρ-

¹⁾ Πρβλ. *G. A. Garufi*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 88-91 (ἐνιαχοῦ ἀκολουθῶ ἐνταῦθα ἄλλας γραφάς). ²⁾ Πρβλ. *G. A. Garufi*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 73 κ. ἔ.

³⁾ Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 10 κ. ἔ.

⁴⁾ Πρβλ. *P. M[ar]je*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 278.

⁵⁾ Πρβλ. *E. Caspar*, *Roger II (1101-1154) und die Gründung der normanisch-sizilischen Monarchie*. Innsbruck 1904, σελ. 381. *F. Chalandon*, *Histoire de la domination Normande en Italie et en Sicile*. Τόμ. Β'. Ἐν Παρισίοις 1907, σελ. 135. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Les Comnènes*. *Jean II Comnène* (1143-1180). Ἐν Παρισίοις 1912, σελ. 319 (δπου ἀναγράφονται καὶ σχετικαὶ πηγαί· πρὸςθες καὶ τὴν «Σύνοψιν Χρονικὴν» [τοῦ Θεοδώρου Σκουταριώτου] παρὰ *K. N. Σάθρα*, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. Ζ', σελ. 228). *Γεωργίου Α. Τζεβάν*, *Ἱστορία τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Βοιωτίας*. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1929, σελ. 48 κ. ἔ.

⁶⁾ Πρβλ. *C. A. Carufi*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 85 κ. ἔ.

⁷⁾ Αἱ διαστάσεις τῆς εἰκόνης εἶναι 0,280×0,130 (πρβλ. *C. A. Carufi*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 80).

⁸⁾ Προσοχῆς ἀξία εἶναι καὶ ἡ ἐν τῇ εἰκόνι παράστασις τοῦ δαπέδου.

χοντος κειμένου. Ἀντιθέτως μεταγενέστερον εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἄνω γωνίας γεγραμμένον σημεῖωμα: «Capitula confraternitatis venerabilis imaginis S. Marie collocata in templo Sancti Michaelis Naupactitesses Panormi»¹⁾,

Πανομοιότυπον τῆς κεφαλίδος τοῦ Καταστατικοῦ τῆς Ἀδελφότητος τῆς Παναγίας Ναυπακτιωτίσης.

τοῦθ' ὅπερ — ὡς ἤδη ἀνωτέρω παρατηρήθη — δὲν ἀνταποκρίνεται καθ' ὅλου πρὸς τὰ πράγματα. Ἡ παράστασις τῆς δεομένης Θεοτόκου, ὡς αὕτη παραδίδεται ἀνωτέρω, ὑπενθυμίζει mutatis mutandis τοιοχογραφίαν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ τοῦ παλαιοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Πλατυλίθου τῶν Μετεώρων κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς τοιοχογραφίας αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἡ δεομένη Θεοτόκος χαρακτηρίζε-

¹⁾ Κατὰ τὸν C. A. Garufi (ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 81) τὸ ἀνωτέρω σημεῖωμα ἔχει γραφῆ διὰ χειρὸς τοῦ Δομενικοῦ Schiανο.

ται ὡς: Η ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ ¹⁾). Ἐν τούτοις λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν παράστασιν τῆς δεομένης Θεοτόκου, ἢ ὁποία κεῖται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἡμετέρου γράμματος, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη τῆς Θεοτόκου παράστασις ἦτο καθιερωμένη ἤδη κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἂν καὶ τὰ πολλὰ αὐτῆς μνημεῖα — ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν — ἀπαντῶσι συνηθέστερον ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. Ἀναμφιβόλως δὲ ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς περγαμνῆς παράστασις ἀποδίδει πιστῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης, ἢ ὁποία ἀπετέλει τὸ παλλάδιον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος θρησκευτικῆς ἀδελφότητος. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἔχομεν τὸ πόρισμα, ὅτι ἡ Παναγία «Δέσις» παρίστατο ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ ἐπὶ φορητῶν εἰκόνων.

Πάντως ἡ Παναγία ἢ *Ναυπακτιώτισσα* συνδέεται πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ναυπάκτου. Ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὕτω ἀρχῆθεν θὰ ἐκαλεῖτο εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἢ ὁποία θ' ἀπετέλει τὸ ἱερὸν παλλάδιον τῆς Αἰτωλικῆς αὐτῆς πόλεως. Βέβαιον ὁπωδῆσποτε εἶναι, ὅτι ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Ναυπάκτου ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου. Τοῦτο μαρτυρεῖ πλὴν ἄλλων καὶ χρυσόβουλλον, ἀπολυθὲν κατὰ Μάϊον τοῦ 1228 ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Δούκα Κομνηνοῦ· ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ ἀναγινώσκομεν: «συνεισφέρει [=ἡ βασιλεία μου] τῇ μητροπόλει ταύτῃ [=τῆς Ναυπάκτου] καὶ δι' αὐτῆς τῇ τιμωμένῃ ἐν ταύτῃ παννυμνῆτῳ τοῦ Κυρίου μητροί, δι' ἣν ἔχει πάντως πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβειαν, τὸ ἐπικυρωτικὸν καὶ τὸ βεβαιωτικὸν τῶν προσόντων ταύτῃ διαφόρων δικαιωμάτων παλαιγενῶν, ὑστερογενῶν βασιλικῶν προσταγμάτων, διαθηκῶν, δωρεῶν, σιγγιλλίων πρακτορικῶν, συνηθειῶν ἐγγράφων τε καὶ ἀγράφων, καὶ παντὸς ἐτέρου μερικοῦ καὶ καθολικοῦ δικαιοδοτήματος» ²⁾). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν γραπτῶν καταλοίπων τοῦ πολλοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου, μητροπολίτου Ναυπάκτου († περὶ τὸ 1233), ἐξάγεται, ὅτι ὁ καθηδρικὸς αὐτῆς ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν Παναγίαν· μάλιστα ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος τὸν κατ' ἐξοχὴν ναὸν τῆς μητροπολιτικῆς αὐτοῦ διοικήσεως, σεσαθρωμένον «ἐκ χρόνου καὶ ἐκ σεισμῶν», ἐφιλοτιμήθη ν' ἀνακαινίσῃ, ἐπιστέλλων δὲ πρὸς ἐπίσκοπον Βονδίτζης καὶ ἐπικαλούμενος σχετικῶς πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ γράφει κατὰ λέξιν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου: «Θεοῦ δ' ἐστὶ καὶ τῆς ὑπεράγνου αὐτοῦ μητροῦς» ³⁾). Ἐκ δὲ τῆς Ναυπάκτου,

¹⁾ Πρβλ. Γ. Α. Σωτηρίου ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. Θ' (1932) σελ. 408, ὅπου καὶ εἰκὼν τῆς σχετικῆς τοιχογραφίας τῶν Μετεώρων.

²⁾ V. G. *Vasiljevskij* ἐν «Vizantijskij Vremennik», τόμ. Γ' (1896) σελ. 296-299 (= V. G. *Vasiljevskij*, *Epirotica saeculi XIII* [Petersburg 1903], σελ. 64-67). Πρβλ. καὶ Ἀθ. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, ἐν «Vizantijskij Vremennik», τόμ. ΙΑ', (1904), σελ. 849 κ. ἑ., *Matthias Wellnhofer*, Johannes Apokaukos, Metropolit von Nau-paktos in Aetolien (c. 1155-1233). Freising 1913, σελ. 66. Παρθένιον Κ. Πολάκη, ἐν «Νέα Σιών», τόμ. ΙΗ' (1923) σελ. 321 κ. ἑ., 333 κ. ἑ.).

³⁾ Κῶδιξ Ἰσαὰκ Μεσοποταμίτου [=Petropolitanus Graecus 250] φ. 4β-5β («... Πρὸς τὸν κύρ Δοκειανόν») φ. 35α («Πρὸς τὸν Τορνίκην κύρ Εὐθύμιον») φ. 74α («Τῷ

τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς κοιτίδος, διεδόθη ἡ λατρεία τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης καὶ εἰς ἄλλους τόπους.

Συμφώνως πρὸς τὰ κείμενα ἐν τῷ ἀνωτέρῳ (σελ. 5 κ. ἐ.) παρατεθειμένῳ ἀποσπάσματι ἐκ τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἀδελφότητος τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης ἢ εἰκὼν αὐτῆς, τὸ κέντρον, περὶ ὃ ἐκυκλοῦτο ἢ καθ' ὄλου θρησκευτικῆ ἀδελφότης, ἐναπέκειτο μονίμως «ἐν τῷ ναῷ τοῦ πανενδόξου καὶ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ τοῦ τιμωμένου ἐν τῇ τῶν Ναυπακτιτισσῶν μονῇ κατὰ τὴν τοῦ Γυρίου γειτονίαν». Ἐντεῦθεν ἀναντιρρήτως ἐξάγεται, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἦτο παρεκκλήσιον ἐντὸς τῆς μονῆς τῶν Ναυπακτιτισσῶν, ἢ ὁποῖα κατὰ ρητὴν δῆλωσιν ἦτο μονὴ γυναικεία ¹⁾, ἰδρυθεῖσα, ὡς ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάζωμεν, ὑπὸ προσώπων ὀρμωμένων ἐκ Ναυπάκτου ἢ ἄλλως πως συνδεομένων πρὸς τὴν πόλιν ταύτην. Ἄλλὰ ποῦ πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν «τὴν τοῦ Γυρίου γειτονίαν», ὅπου ἔκειτο ἡ μονὴ τῶν Ναυπακτιτισσῶν; Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἐν Βοιωτίᾳ ²⁾. Μάλιστα ἴσως τὸ ἐν τῷ ἡμετέρῳ καταστατικῷ μνημονεύομενον *Γύριον* νὰ μὴν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν *Πολυγύραν*, τοπωνύμιον ἀπαντῶν ἐν Ἀγίοις Θεοδώροις, προαστείῳ τῶν Θηβῶν ³⁾, τοῦ ὁποῖου ἡ περιοχὴ πολλαχοῦ δεικνύει λείψανα τῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς περιόδου. Πλὴν τοῦ καταστατικοῦ ἐκείνου ὄρου, δι' οὗ προβλέπεται, ὅπως ἐν τελεταῖς τῆς ἀδελφότητος τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης μνημονεύονται οἱ μητροπολῖται τῶν Θηβῶν καὶ οἱ ἡγούμενοι τῆς μονῆς τῶν *Στειρίου* ⁴⁾, ὑπάρχουσιν — ὅπως εἵπομεν ⁵⁾ — καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις, πείθουσαι ἡμᾶς νὰ ἐντοπίσωμεν τὴν αὐτὴν ἀδελφότητα ἐν Βοιωτίᾳ, τῆς χώρας ταύτης λαμβανομένης ἐν τῇ εὐρυτάτῃ γεωγραφικῇ ἐννοίᾳ. Ἐν τέλει δῆλον ὅτι τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἀδελφότητος ὑπογράφονται

αὐτῷ Βονδίτζης»). φ. 74^{α-β} ([Τῷ αὐτῷ Βονδίτζης]). Πρβλ. τὴν περιγραφὴν τοῦ προμνημονευθέντος κώδικος ὑπὸ *V. G. Vasiljevskij*, ἐν τῷ Δ' παραρτήματι τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Δημοσίας Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Πετρουπόλεως διὰ τὸ ἔτος 1883 (ἐν Πετρουπόλει 1885), σελ. 3,11,21.

¹⁾ Πρβλ. τὰ κείμενα ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἀποσπάσματι ἐκ τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἀδελφότητος: «τῶν ἡγουμενευουσῶν ἐν τῇ τῶν Ναυπακτιτισσῶν μονῇ».

²⁾ Ὁ *C. O. Zfuretti* παρὰ *C. A. Garufi*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 88, ὑποσημ. 2, ἐσημείωσε τοπωνυμικά τινα σχετιζόμενα πρὸς τὸ *Γύριον* πρὸςθεσ: 1) *Γύρα* (τοπωνύμιον ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ δήμου Μεσολογγίου), 2) *Γύρι* (συνουικισμὸς τοῦ τέως δήμου Ναφθίων τῆς Ζακύνθου). Πρβλ. προχείρως *I. E. Νουχάκη*, Ἑλληνικὴ Χωρογραφία. [Ἐκδόσις Γ']. Ἐν Ἀθήναις 1901, σελ. 267, 864.

³⁾ *Πολυγύρα* εἶναι καὶ περιοχὴ τῆς μονῆς Σκριποῦς ἐν τῷ τέως δήμῳ Ὀρχομενίων, πρβλ. προχείρως *I. P. Ραγκάβη*, Τὰ Ἑλληνικά, Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1853, σελ. 478, 483.

⁴⁾ Ἀστόχος τινὲς τὴν μονὴν αὐτὴν ἀνεζήτησαν οὐχὶ ἐν Βοιωτίᾳ, ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει· πρβλ. *P. M[ar]c*, ἐν «B. Z.», τόμ. KB' (1915) σελ. 278.

⁵⁾ Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 7.

διάφορα αὐτῆς μέλη ¹⁾· μεταξύ τούτων ἀπαντῶσι καὶ τὰ ἐξῆς πρόσωπα·
«*Ἰωάννης εὐκλεῆς μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος Ἀγιοφωτ(ι)ῖ(τιης) ὁμο-
λογῶ εἶναι δοῦλος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Νεπακτητήσης*»²⁾.

Ἰσὶν *Ἰσὶν Γεωργίου τοῦ Σαγματοῦ* ³⁾.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ὑπογεγραμμένων μελῶν τῆς ἀδελφότητος ὁ μὲν Ἀγιοφωτ(ι)ῖ(τιης) ὑπενθυμίζει τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Φωτινῆς, κειμένην ἐν ἐρειπίοις εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Θηβῶν καὶ δὴ νοτιανατολικῶς τούτων. Τὸ δὲ ἐπώνυμον τοῦ ἑτέρου μέλους τῆς ἀδελφότητος, τοῦ *Γεωργίου Σαγματοῦ*, ὑπενθυμίζει τὴν καὶ σήμερον διατηρουμένην Βοιωτικὴν μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ *Σαγματᾶ*, κειμένην ἐπὶ βουνοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ τέως δήμου Ἀκραιφνίου. Τῆς μονῆς αὐτῆς ἔχομεν καὶ παλαιὸν πλάστον «χρυσόβουλλον καισαρικὸν» ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκρ. Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἀπολυθὲν δῆθεν ἐν ἔτει 1106 ⁴⁾.

Κατὰ τὸν καταστατικὸν ὅρον τῆς ἀδελφότητος ἐν τελεταῖς αὐτῆς πλὴν τοῦ ἐκάστοτε (τοῦ *περιόριτος*), ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου ἔπρεπε νὰ μνημονεῖται πάντοτε «*καὶ ὁ πανόσιος ἐκεῖνος μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τῶν Στειρίου Θεόδωρος τοῦ Λεονάρδου*». Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς ἀλλαχόθεν. Ἐπὶ λευκῆς μαρμαρίνης πλακὸς διεσώθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου ἔμμετρος ἐπιγραφή ⁴⁾, ἀναφερομένη εἰς τινὰ *Θεόδωρον*, διατελέσαντα μὲν κατὰ κόσμον *ἀνθύπατον, πατρίκιον, κατεπάνω, καὶ βέστην*, διὰ δὲ τοῦ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθέντα *Θεοδόσιον*. Ἄλλ' ὁ ταυτισμὸς τούτου πρὸς τὸν Θεόδωρον τὸν Λεονάρδου, τὸν ἡγούμενον τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στει-

¹⁾ Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν μελῶν τούτων ἰδὲ τὰς σημειώσεις τοῦ *C. A. Garufi*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 82 κ. ἐ. (Κακῶς ἐδηλώθη τὸ *Ροιρίον*=Ρωδίου. *Πρεβεντινὸς* πρέπει ν' ἀναχθῆ εἰς τὸ *πρεβέντα* [λατ. *praeventa*], τοῦθ' ὅπερ καὶ ὡς τοπωνύμιον ἀπαντᾷ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις [οὕτω π. χ. καλεῖται χωρίον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Καλαμπάκας] *Φηγελλήτης*=Φυγελίτης, ἦτοι ἐκ Φυγέλων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας).

²⁾ Πρβλ. *C. A. Garufi*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 92 (ὅπου τὸ: *αγιοφω* ἀναλύεται: *ἀγιοφωτινός*), 96.

³⁾ Τὸ κείμενον προχείρως παρὰ *Miklosich-Müller*, *Acta et Diplomata*, τόμ. Β', ἐν Βιέννῃ 1887, σελ. 253, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία (πρβλ. καὶ *Miklosich-Müller*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. V', σελ. 462 κ. ἐ. *Nikos A. Bees* [Βέης], ἐν *Byzantinische Zeitschrift*, τόμ. ΙΕ', 1906, σελ. 463 καὶ *S. H. Λάμπρον*, «*Νέος Ἑλληνομνήμων*», τόμ. ΙΓ', 1916, σελ. 363. *Fr. Dölger*, *Corpus der griech. Urkunden des Mittelalters u. d. neuren Zeit. Reihe A. Regesten. Abt. I. 2. Teil*. Ἐν Μονάχῳ καὶ Βερολίνῃ 1925, σελ. 49, ἀριθ. 1228).

⁴⁾ Περὶ αὐτῆς ἐπραγματεύθη ἐπ' ἐσχάτων ὁ *Γ. Α. Σωτηρίου*, ἐν τῷ «*Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ* τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως», τόμ. Θ' (1920-21) σελ. 180-182, ὅπου παρέχεται καὶ πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀναφέρονται καὶ οἱ πρότερον περὶ αὐτῆς πραγματευθέντες.

ριώτου προσκρούει εἰς πολλὰ δεδομένα· π. χ. ὁ Θεόδωρος τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρεται μόνον ὡς μοναχὸς οὐχὶ καὶ ὡς ἡγούμενος, ἔπειτα ἐν τῷ καταστατικῷ τῆς ἀδελφότητος ἔπρεπε, ἐὰν ἦτο ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Θεόδωρον τοῦ Λεονάρδου, νὰ ὀνομάζεται *Θεοδόσιος*, διὰ τοῦ μοναστικοῦ δῆλον ὅτι ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐπειτα ἡ προμνημονευθεῖσα ἐπιγραφή πρέπει ν' ἀναχθῆ εἰς τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ¹⁾ ἐνθ' ὁ Θεόδωρος τοῦ Λεονάρδου ἔζησε πάντως πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ²⁾).

³⁾ Αποχωριζόμενοι ἀπὸ τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀδελφότητος τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσεως σημειοῦμεν, ὅτι ὁ πρῶτος τῶν ὑπογραψάντων αὐτὸ — κατὰ τινα παλαιότεραν ἔκδοσιν ³⁾ — εἶναι ὁ: « *ῥ Διονύσιος μοναχὸς καὶ ὁ ἱερεὺς τῆς μονῆς τοῦ Στηρίου ὁμολογῶ εἶναι δοῦλος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Νεπακτιώσεως* ». Ἄλλὰ τὸ πρωτότυπον τοῦ καταστατικοῦ ἔχει σαφῶς οὕτω: *τῆς μονῆς, οὐχὶ τοῦ: Στηρίου, ἀλλὰ: Σαφίου* ⁴⁾. Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη;

⁵⁾ Ἀνωτέρω ⁵⁾ ἐμνημονεύσαμεν τὰ γραπτὰ κατάλοιπα τοῦ πολλοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου († περὶ τὸ 1233), ὁ ὁποῖος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤδη πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204) εἶχε προαχθῆ εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Ναυπάκτου· τὰ κατάλοιπα ταῦτα, ὡς σύνολον λαμβανόμενα πολῦτιμα ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ κείμενα, περιέχουσι καὶ σχετικὰς πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου εἰδήσεις, ὀλίγας μὲν κατὰ ποσόν, ἀλλὰ σημαντικωτάτας κατὰ τὸ περιεχόμενον. Ἐν πρώτοις μνημονευτέα ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου, ἡ ὁποία ἔχει παραδοθῆ εἰς ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «*Τῷ κραταιῷ βασιλεῖ*» ⁶⁾· ἀσφαλῶς ὁ μὴ ὀνομαστὶ ἀναφερόμενος βασιλεὺς οὗτος ταυτιστέος πρὸς τὸν Θεόδωρον Δούκαν Ἀγγελον Κομνηνόν, ὁ ὁποῖος — ὡς γνωστὸν — τῷ μὲν 1214 διεδέχθη ὡς δεσπότης τῆς Ἡπείρου τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Μιχαήλ, κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1224 ἐστέρθη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τοῦ αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκόπου Ἀρχίδος Δημητρίου Χωματιανοῦ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, ὅπως παραμείνῃ ὡς τοιοῦτος ἐν δόξῃ καὶ τιμῇ μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1230 ἐν μάχῃ παρὰ τὴν Κλοκοτνίκαν ⁷⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ *Γ. Α. Σωτηρίου*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 182.

²⁾ Πρβλ. καὶ *C. A. Garufi*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 83.

³⁾ *Nic. Buscemi*, Appendix ad Tabularium Reg. ac Imper. Cappellae D. Petri in regio Palatio Panhormitano. 1839, σελ. 5-10.

⁴⁾ Πρβλ. *C. A. Garufi*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 92.

⁵⁾ Σελ. 9.

⁶⁾ Κῶδιξ Ἰσαὰκ Μεσοποταμίτου, φ. 63^α. Πρβλ. *V. G. Vasiljevskij*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 17.

⁷⁾ Περὶ τῶν χρονιῶν ἰδὲ πρὸ πάντων *M. Wellnhofer*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 19, 30. Ἡ Κλοκοτνίκα (σήμερον Semidsche) κεῖται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως εἰς

Ἐπειδὴ ὁμως οἱ δεσπότες τῆς Ἠπείρου, ὅπως ἄλλως τε καὶ οἱ ἡγεμόνες μικροτέρων ἡγεμονιῶν, συνήθιζον νὰ προσαγορεύονται βασιλεῖς ¹⁾, διὰ τοῦτο δυνατὸν καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ νὰ ἐγράφη καὶ κατὰ τὴν περίοδον 1214—ἔαρ 1224, ὅτε ὁ ἀποδέκτης ταύτης ἦτο ἐπισήμως ἀπλοῦς μόνον δεσπότης. Ὅπωςδὴποτε διὰ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῆς ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ἐπικαλεῖται τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως ὑπὲρ ἀδελφοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, τὸν ὁποῖον «γυμνὸν καὶ ἀπέριττον», εἶχεν ἀποβάλλει ἐκ «τοῦ κατ' αὐτὸν ἀγιωτάτου κελλίου» ὁ «τῆς λατινικῆς ἐπηρείας βίαιος πάσσαλος». Καίτοι δὲ ὁ Λουκαίτης ἀδελφὸς — ἐπάγεται ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ — πολλὰ «τοὺς Λατίνους ἀντεπασσάλευσε τῇ κατ' αὐτὸν πραγματικῇ δεξιότητι, ἀλλ' ὅμως ἴσχυσεν ὁ ἐκείνων [πάσσαλος] καὶ τῆς ἰδίας κέλλης τοῦτον ἐξήγαγεν. Ὁ γοῦν λειπόμενον ἦν τὸ πρὸς τὴν σὴν βασιλείαν τοῦτον ἀναδραμεῖν, αὐτὸ τοῦτο κατὰ ἀριστοβουλίαν ἐποίησε, πάντως γνοὺς καὶ μαθὼν, ὡς ὁ ἐμὸς αὐθέντης καὶ βασιλεὺς τὰ πρὸς ἀνάπανσιν αὐτοῦ καὶ ζωὴν μετὰ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἐκπερανεῖ καὶ δέομαί σου μὴ στραφῆναι τὸν γέροντα τεταπεινωμένον, κατησχυμένον», «τὸν ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνδόξιον πατέρα μου τοῦ Στειρίου». Δυστυχῶς δὲν ὀνομάζει ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος τὸν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα συνιστώμενον Λουκαίτην, ὁ ὁποῖος ὡς φαίνεται ὑπῆρξεν ἡγούμενος ἢ ἄλλως πως ἐκ τῶν προϊσταμένων τῆς μονῆς τοῦ Στειριώτου· ἤμιστα πιθανὸς εἶναι ὁ ταυτισμὸς αὐτοῦ πρὸς τινὰ ἀρχιμανδρίτην ἱερομόναχον Ἰωαννίκιον· πρὸς τοῦτον ἀξίως ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας δεινῶς πάσχοντα καὶ τῆς ἀληθείας περὶ τὴν πίστιν ὑπερμαχοῦντα ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ἐπιστέλλει ἐπιστολὴν παρηγορίας καὶ ἐνισχύσεως. ²⁾ Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Στερεᾶς ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν παντοδαπῶν ἀνδρῶν—κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1204—γνωρίζομεν, ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου παρεχωρήθη ὑπὸ τῶν νέων τῆς χώρας δυναστῶν εἰς τοὺς Λατίνους ἡγουμένους καὶ τοὺς Λατίνους ἱερεῖς τοῦ Παναγίου τάφου, ³⁾ οἱ ὁποῖοι κατὰ κανόνα κατεπίεζον τοὺς Ἕλληνας ὀρθοδόξους ἀδελφούς τῆς μονῆς ἢ καὶ ἐξέκρουον αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου εἰς τὸν Βασιλέα συνιστώμενος Λουκαίτης ἀσφαλῶς δὲν ὑπῆρξε, ἀρχομένης τῆς Φραγκοκρατίας, μετὰ τῶν συναδέλφων του τὸ μόνον θῦμα τοῦ διωγμοῦ τῶν Λα-

Φιλιπούπολιν (πρβλ. *C. Jirecek*, *Geschichte der Serben*. Τόμ. Α'. Ἐν Γόττ 1911, σελ. 303).

¹⁾ Πρβλ. Σ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Α' (1904) σελ. 37 κ.ε.

²⁾ Κῶδιξ Ἰσαὰκ Μεσοποταμίτου φ. 78β («Τοῦ Ναυπάκτου πρὸς τινὰ ἀρχιμανδρίτην»). Πρβλ. καὶ *V. G. Vasiljevskij*, ἐν θ' ἀνωτέρω, σελ. 23.

³⁾ *C. Hopf*, ἐν *Ersch-Gruber*, *Enzyclorädie*, I, Section, τόμ. ΠΕ', σελ. 234. *W. Miller*, *The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece (1204—1566)*. Ἐν Λονδίῳ 1908, σελ. 70, 234 (ἑλληνικὴ διασκευή ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1908-1910, σελ. 104, 335).

τίνων. Ὅπως δὲ καὶ ἐν ἄλλαις μοναῖς οὕτω καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου θὰ ἦσαν οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ ἀνεκτοὶ παρὰ τῶν Λατίνων μόνον ἐφ' ὅσον θὰ συνεβιβάζοντο πρὸς τὴν νέαν κατῴτητα τῶν πραγμάτων καὶ θ' ἀνεγνώριζον τὸν Πάππαν ὡς ἀνωτάτην κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου τελευτᾷ διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων: «Ἐγὼ δὲ πλείσταις ταῖς ἀσθενείαις κατατροχόμενος, ἐκδέχομαι καιρὸν εὐθετον πρὸς ἐντυχίαν τῆς σῆς ἀντιλήψεως ἐπιτήδειον, ὃν καὶ δοθῆναι μοι πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν με ἐπεύχομαι· ἐντυχῶν σοι δὲ καὶ προσκυνήσας καὶ τῶν ἀπὸ σοῦ ἐμφορηθεὶς ἀγαθῶν προσλαλιῶν καὶ προσρήσεων, οὕτως ἐπὶ τὴν πνευματικῶς με γειναμένην τοῦ Στειριῶτου μονὴν ἀφίξομαι, τὸν χοῦν ἐκεῖσε πῶ χοῖ ἀποδώσω». ¹⁾ Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει παραδοθῆ εἰς ἡμᾶς ἄνευ ρητῆς δηλώσεως ἀποδέκτου, κεῖται δὲ μεταξὺ ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος βραχὺ πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ἰωαννίνων, ὅτε πλέον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Θεοδώρου Δούκα Ἀγγέλου Κομνηνοῦ ²⁾ εἶχε παραιτηθῆ τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου τῆς Ναυπάκτου καὶ εἶχεν ἐνδυθῆ τὸ ἰσαγγελοῦ σχῆμα, μετονομασθεὶς Ἰωαννίκιος ³⁾). Κατὰ τὰς τελευταίας λέξεις τοῦ ἀνωτέρω παρατεθειμένου ἐπιστολιμαίου ἀποσπάσματος ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος προτίθεται νὰ διέλθῃ τὴν τελευταίαν δύσιν τοῦ βίου ἐν τῇ μονῇ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, ἡ ὁποία θὰ εἶχε περιέλθει τότε καὶ πάλιν πρὸς καιρὸν εἰς χεῖρας Ἑλλήνων. Ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν φράσιν τῆς ἐπιστολῆς «τὴν πνευματικῶς με γειναμένην τοῦ Στειριῶτου μονήν»; Εἶχεν ἀναλάβει ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἢ εἶχε χειροτονηθῆ χειροτονίαν τινὰ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ πρὸ τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου ⁴⁾ ἢ ἀνέλαβεν αὐτόθι τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου; Πάντως ἀναντίρρητος καθίσταται ἡ πνευματικὴ σχέσις τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, ἵσως δὲ λόγῳ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς σχέσεως καὶ οὐχὶ ἐξ ἀπλῆς κληρικῆς εὐγενείας συνιστῶν ἐκεῖνος εἰς τὸν βασιλέα τὸν Λουκαίτην, τὸ θῦμα τῶν καταδιώξεων τῶν Λατίνων, ἀποκαλεῖ αὐτὸν *Πατέρα* ⁵⁾).

Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἡ πρόθεσις τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου, ὅπως διέλθῃ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στει-

¹⁾ Κῶδις Ἰσαὰκ Μεσοποταμίτου, φ. 70β — 71α. Πρβλ. καὶ *V. G. Vasiljeskiĭ*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 20.

²⁾ Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 12.

³⁾ Πρβλ. *M. Wellhofer*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 67 κ. ἐ., *Παρθένιον Κ. Πολάκην*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 208 κ. ἐ.

⁴⁾ Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ δὴ ἐν Ναυπάκτῳ εἶχε ζῆσει ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ὡς διάκονος τοῦ θεοῦ του Κωνσταντίνου Μανασσῆ· πρβλ. *Nikos A. Bees*, ἐν «*Byz.-Ngr. Jb.*», τόμ. Ζ', σελ. 119 κ. ἐ.

⁵⁾ Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 13.

ριώτου, ἐπραγματοποιήθη. Τελευτώντος τοῦ 1232 ἢ ἀρχομένου καὶ τοῦ 1233, ὑπ' ἀσθενειῶν καὶ θλίψεων πληττόμενος, διέτριβεν ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ πολίχνῃ Κοζύλῃ¹⁾· ἐντεῦθεν γράφει πρὸς τὸν Ἰωαννίνων, παραπονούμενος καὶ δι' ἄλλα καὶ διὰ τὰς «ἀπειλὰς καὶ τοὺς ἐν γράμμασι προπηλακισμοὺς» ἐκ μέρους τοῦ μητροπολίτου Ἀγκύρας καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου Χριστοφόρου²⁾. Πολὺ μετὰ ταῦτα δὲν θὰ ἔζησεν ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος.

Ὅτι παλαιόθεν Ἑσπεριοὶ καὶ Βόρειοι θὰ ἐπεσκέπτοντο τὴν μονὴν τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, θέας ἢ καὶ προσκυνήσεως χάριν, εἶναι αὐτονόητον· μάλιστα θὰ ἐγίνετο τοῦτο μετὰ τὴν Δ' σταυροφορίαν καὶ τὴν ἴδρυσιν τῶν Φραγκικῶν κρατῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ὁπότε οὐχὶ μόνον αἱ περὶ τὴν μονὴν χῶραι ἐπὶ μακρὸν ἦσαν ὑπὸ Ἑσπερίου ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ μονὴ εἶχε—κατὰ τὰ προειρημένα³⁾— εἰς παππικούς καλογήρους παραχωρηθῆ. Γνωρίζομεν δέ, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας καὶ ἐπίσημα ἐκ τῆς λαϊκῆς τάξεως τοῦ Λατινικοῦ κόσμου πρόσωπα ἐπεσκέφθησαν τὴν περιλάλητον μονὴν τοῦ Στειριώτου. Περὶ δὲ τῆς ὥραίας Ἑλένης, τῆς θυγατρὸς μὲν τοῦ δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν Ἰωάννου Α' Ἀγγέλου, συζύγου δὲ τοῦ Γουλιέλμου Δελαρός, κυρίου τῆς Λεβαδείας, βραδύτερον δὲ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν (1280-1287) καὶ βαίλου τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας (1285-1287), ἀναφέρεται, ὅτι ὄχι μόνον ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου αὐτὴν εἶχεν ἐκλέξει ὡς τόπον τῆς χηρείας της παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ υἱοῦ Γουτῖδωνος, τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Δελαρός (1207-1308). Ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ προμνημονευθεῖσα ἡγεμονίς Ἑλένη ἦτο Ἑλληνίς ἔθεωρήθη ὑπὸ τινων νεωτέρων ἐρευνητῶν πιθανόν, ὅτι καὶ ἐτάφη ἐκεῖνη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ⁴⁾, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἀπο-

¹⁾ Ἐκεῖτο ἐν τῷ τμήματι τῆς Λάμαρης, τανῦν ἔρημος. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Κοζύλη ὑπῆρξε καὶ ἐπισκοπικὴ ἔδρα, ὑπαγομένη ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Ἀχρίδος. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ ἐπισκοπὴ ἐλέγετο καὶ Ρογῶν καὶ Κοζύλης. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος τότε (ἴδε ἀνωτέρω) διέτριβε ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοιμήσεως, κειμένη παρὰ τὴν Κοζύλην, τανῦν δὲ διαλελυμένη. Πρβλ. *Miklosich-Müller*, *Acta et Diplomata*, τόμ. Α', σελ. 411. *H Gelzer*, *Der Patriarchat von Achrída*. Ἐν Λειψίᾳ 1902. σελ. 4. Πρβλ. *II. Ἀραβαντινόν*, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1857, σελ. 85. *Σεραφεῖμ τὸν Βυζάντιον*, *Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως*. Ἄρτης καί... Πρεβέζης. Ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 97, 258 κ.έ., 345. *Γ. Α. Σωτηρίου*, ἐν «Ἡπειρωτικοῖς Χρονικοῖς», τόμ. Β' (1927) σελ. 100.

²⁾ Πρβλ. *E. Kurtz*, «*Christophoros von Ankyra als Exarch des Patriarchen Germanos II.*», ἐν «*B. Z.*», τόμ. 15' (1907) σελ. 120 κ.έ., μάλιστα δὲ σελ. 140 κ.έ. Πρβλ. καὶ *M. Wellnhofer*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 67 κ.έ., *Παρθ. Κ. Πολάκην*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 208

³⁾ Πρβλ. σελ. 15.

⁴⁾ Πρβλ. *Γ. Π. Κρέμμον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 39.

δεικνύεται ¹⁾. Ἐκ δὲ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἔχομεν ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ καί τινα κεχρονησμένα χαράγματα, χαραχθέντα δι' ἀκίδος ὑπὸ ξένων (μὴ Ἑλλήνων) ἐπισκεπτῶν· τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου χαραγμάτων ἀναγινώσκεται ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἑξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ καὶ λέγει:

GEORGIVS INTERIANVS
1404
VT DELPHOS : PERGEREM
VENI ²⁾

Τὸ προσωπικὸν τοῦ ἀνδρὸς τούτου παρ' ὅλας τὰς ἀναζητήσεις μου δὲν κατώρθωσα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἔξακριβώσω. Δὲν γνωρίζω, ἂν τὸν Γεώργιον τοῦ ἀνωτέρω χαράγματος πρέπη νὰ τάξωμεν εἰς τοὺς περιηγητὰς τῆς Ἑλλάδος ἐν νεωτέρᾳ ἐννοίᾳ ³⁾. Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἀσφαλῶς ἐγνωσμένα ὁ χρονολογικῶς πρῶτος τῆς μεγάλης σειρᾶς ἐκείνων, οἱ ὅποιοι χάριν ἐρευνῶν ἐπεσεκέφθησαν τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, εἶναι ὁ ἐνθουσιώδης Ἀγκωνίτης Κυριάκος de' Pizzicollì (γενν. περὶ 1391, † περὶ τὸ 1455 ἐν Κρεμῶνι ⁴⁾). Θὰ ἦτο τελεία παραγνώρισις τοῦ πραγματικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς, ἂν ἠθέλομεν δεχθῆ, ὅτι καθαρὰ ἀγάπη τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ διακαῆς πόθος πρὸς μελέτην τῶν λειψάνων αὐτῆς ὑπῆρξαν τὰ μόνα κίνητρα τῶν ἐπανειλημμένων καὶ ἐκτεταμένων ἀποδημιῶν αὐτοῦ· οὐχ ἦττον ἦσαν καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ οἰκονομικὰ συμφέροντα, εἰς τὰ ὅποια ἀπέβλεπεν ὁ ἄλλως τε πλούσιος Ἀγκωνίτης ἐπισκεπτόμενος συχνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ λοιπὴν Ἀνατολήν ⁵⁾. Τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου ἐπεσεκέφη ὁ Κυριάκος κατὰ τὴν πρώτην τῶν μεγαλυτέρων αὐτοῦ περιοχδαιῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἣ ὅποια διήρκεσεν ἕξ περίπου μῆνας, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1435 μέχρι σχεδὸν τῶν μέσων τοῦ ἐπομένου ἔτους τῇ 29 Δεκεμβρίου 1435 εὐρίσκειτο ἐν Ἀκαρνανίᾳ (ἦτοι ἐν Ἄρτῃ), ὅθεν ἔγραψε καὶ ἐπιστολὴν, περιγραφικὴν τῆς ὁδοιορίας του. ⁶⁾ Κατ' ἀγαθὴν τύχην προ

¹⁾ Πλάσματα εἶναι τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ *J. A. Buchon* (*La Grèce continentale et la Morée*. Ἐν Παρισίοις 1843, σελ. 244), ὅτι ἐν τῇ κρύπτῃ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ οἱ λεγόμενοι τάφοι τοῦ αὐτοῦ. Ρωμανοῦ Β' καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Θεοφανοῦς περιέλαβον δῆθεν τὰ σώματα τῶν Λατίνων αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως Πέτρου Κουρτεναί καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ροβέρτου (πρβλ. καὶ *G. H. Krieger*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 39. *W. Miller*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 89 [ἑλληνικὴ διασκευή ὑπὸ *Σ. Π. Λάμπρου*, τόμ. Α', σελ. 130]).

²⁾ *G. A. Soterion*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 185 κ. ἑ., ὅπου καὶ πανομοιότυπον.

³⁾ Οὕτω ὁ *G. A. Soterion*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 186.

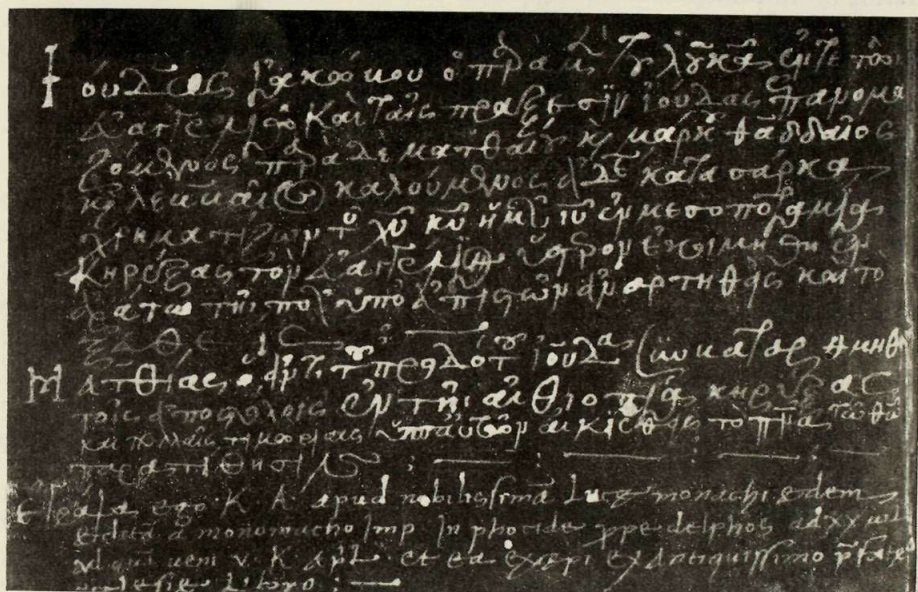
⁴⁾ Περὶ τῆς χρονίας τοῦ θανάτου ἰδὲ *Emil Jacobs*, ἐν «*B. Z.*», τόμ. Α' (1930) σελ. 202.

⁵⁾ Πρβλ. *F. Gregorovius*, *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter*. Ἔκδ. Β'. Τόμ. Β'. Ἐν Στουτγάρδῃ 1889, σελ. 337.

⁶⁾ *Kyriaci Anconitani Itinerarium*. Ed. *Laur. Mehus*. Ἐν Φλωρεντίᾳ 1742,

ἐτῶν ἐγνώσθη νέον ἀπόσπασμα ἐκ τῶν ὄδοιπορικῶν τοῦ Κυριαίου, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1435/6 καὶ περιέχον καὶ σημειώματα σχετικὰ πρὸς τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου.¹⁾ Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ἐκ περγαμηνῶν φύλλων 31, γεγραμμένων κατὰ μέγα μέρος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυριαίου, ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὸν Φλωρεντινὸν οἶκον Strozzi, τῷ 1912 περιήλθεν εἰς τὸν ἐν Μονάχῳ ἐκδοτικὸν καὶ παλαιοπωλικὸν οἶκον Jacques Rosenthal, ὑφ' οὗ ἐπωλήθη εἰς τὴν Πρωσικὴν Κρατικὴν Βιβλιοθήκην· αὐτόθι ἐναπόκειται ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογρά-

Πανομοιότυπον ἐξ ὄδοιπορικῶν Κυριαίου τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος.

φων ὑπὸ ἐπίσημον Ms graec. Quart. 89. Ἐν φ. 22^{αβ} τοῦ ἀποσπάσματος ἔγραψεν ὁ Κυριαίος ἰδίᾳ χειρὶ μικρὸν κείμενον, οὗ ὁ τίτλος: «Ἡ σύναξις τῶν τίμων ἀποστόλων καὶ δήλωσις ὅπως καὶ ὅπου ἕκαστος αὐτῶν ἐκήρῳξε.» (Ἰδὲ: Πρῶτος Πέτρος ἀποστόλος καὶ πρῶτος μαθητὴς . . . — Τέλ.: . . . ἐν τῇ Αἰθιοπία κηρὸς καὶ πολλαῖς τιμωριαῖς ὑπ' αὐτῶν ἀκίσεθις τὸ πνεῦμα τῷ Θεῷ παρατίθησιν:—). Ἐν τέλει τοῦ κειμένου τούτου ἐσημείωσεν ἐπίσης

σελ. 58 κ.έ. (πρβλ. καὶ E. Ziebarth, Κυριαίος ὁ ἐξ Ἀγκῶνος ἐν Ἠπειρῷ», ἐν «Ἠπειρωτικοῖς Χρονικοῖς», Τόμ. Α', 1926, σελ. 110 κ.έ.).

¹⁾ Ἰδὲ: «Ein Notizbuch des Cyriacus von Ancona aus dem Jahre 1436 von Dr. Paul Maas. S.A. aus Beiträgen zur Forschung. Studien und Mitteilungen aus dem Antiquariat Jacques Rosenthal, München. Folge I. Heft 1. Verlag Jacques Rosenthal, München». Σελ. 5–15, μετὰ τριῶν παρενθέτων πινάκων.

ἰδίᾳ χειρὶ ὁ φιλόλογος Ἀγκωνίτης: «ἐγράφα ego K[υριακὸς] A[γκωνίτης] apud nobilissimam Lucae monachi aedem|aeditam a Monomacho Imp. in Phocide prope Delphos ad XX mil.|ad quam veni V. K. Apriles et ea excaeri ex antiquissimo praefatae|ecclesiae Libro:-». (Ἴδὲ πανομοιότυπον τοῦ σχετικοῦ αὐτογράφου τοῦ Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου ἀνωτέρω, σελ. 16α).

Τὸ αὐτόγραφον τοῦτο τοῦ Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου σημεῖωμα πρέπει νὰ παραβληθῆ ἑκτὸς συγγενῆς σημεῖωμα, κείμενον ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κατηρτισμένη συναγωγῇ ἐπιγραφῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἢ ὁποῖα ἐτυπώθη τὸ πρῶτον τῷ 1660 ὑπὸ τοῦ Καρόλου Μορονι¹⁾, καὶ ἔπειτα τῷ 1747 ἐν Ρώμῃ²⁾. Κεῖται δὲ τὸ δεύτερον τοῦτο σημεῖωμα ἐν σελ. XXXI, ὑπ' ἀριθ. 211, τῆς προμνημονευθείσης ἐπιγραφικῆς συναγωγῆς τοῦ Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου καὶ λέγει: «Ad VI. K. April. relictis Delphis ad nobilissimam Locæ Monachi aedem adveni in Phocide iuxta Dauliden ad VIII. mil. Editam sub Oppido Stiri à Monomacho Imp. optimo. Ibi inveni antiquissimos Libros sacrarum litterarum. Ex quibus aliqua excerpſi de Apostolorum omnium conditionibus. Sed hoc in antiquissimo marmore consculptum inveni.

ΦΙΛΟΚΡΑΤΕΙ
ΑΡΧΗ. ΚΑΡΠΟΦΟΡΙΑΣ. ΑΝΘΟΣ
ΚΑΙ. ΑΡΧΗ. ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ. ΑΡΕΤΗΣ
ΕΝΚΡΑΤΙΑ

*Ο Ἀγκωνίτης, κατὰ τὰς ἀνωτέρω καὶ ἄλλας χρονολογικὰς δηλώσεις τῶν ὁδοιπορικῶν αὐτοῦ, ἀνεχώρησεν ἐκ Δελφῶν τῇ 27 Μαρτίου 1436, τῇ 28 Μαρτίου ἦτο ἐν Δαυλίδι καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκά, τῇ 29 Μαρτίου ἐν Λεβαδείᾳ ἢ διαμονή του ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στειριώτου ὑλῆρξεν ἀναμφιβόλως βραχεῖα³⁾. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱερῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα εἶδεν ἐκεῖ ὁ Κυριακός, οὐδὲ γὰρ ἀνάμνησιν διατηροῦσιν οἱ σημερινοὶ

¹⁾ «Epigrammata reperta per Illyricum a *Cyriaco Anconitano*» (ἄνευ τιτλοφύλλου).

²⁾ «Inscriptiones seu Epigrammata reperta per Illyricum a *Cyriaco Anconitano*» (τὸ τιτλοφύλλον εἶναι μεταγενεστέρῳ προσθήκη εἰς τὸ ἐν ἔτει 1660 τυπωθὲν σῶμα. Πρβλ. καὶ *P. Maas*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 5).

³⁾ Πρβλ. *P. Maas*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 8, καὶ *W. Miller*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 418 (ἑλλην. διασκευή ὑπὸ *Σ. Π. Λάμπρου*, τόμ. Β', σελ. 125)—*Γ. Π. Κρέμος*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 40, ἐσημείωσε: «Τῷ δὲ 1436 ὁ... Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος εὑρεν αὐτὴν [=τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου] εὖ συντηρουμένην καὶ διακρινομένην πασῶν τῶν ἐν τῇ Χερσόφῳ Ἑλλάδι μονῶν»!!! Ὁ αὐτός, αὐτόθι, σελ. 288, ἐπαναλαμβάνει τὰ κείμενα παρὰ *Π. Χιώτη* (Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου. Τόμ. Β'. Ἐν Κερκύρα 1858. Σελ. 232): «Ἐν ἐτέρῳ δὲ αὐτοῦ ἐπιστολῇ περὶ τὸ αὐτὸ ἔτος διευθυνομένη πρὸς Γεώργιον Ραγκαλόρον Πισσαυρόν... ἀφοῦ ὠμίλησε [ὁ Κυριακὸς Ἀγκωνίτης] περὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Λουκά καὶ τῶν λειψάνων καὶ ἔρειπίων τῶν ἐγγύς ἑλληνικῶν τειχῶν λέγει...» εἰς ταῦτα προσέθεσεν ὁ *Γ. Π. Κρέμος*: «Δυστυχῶς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Κυριακοῦ περὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκά δὲν

ἀδελφοὶ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ¹⁾). Μάτην ἀνεζήτησα καὶ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν.

Πολὺ ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου παρεχομένη εἴδησις, ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Στειριώτου εἶναι κτίσμα τοῦ αὐτοκράτορος [Κωνσταντίνου] Μονομάχου (1042-1054). Εἰς τὴν εἴδησιν αὐτὴν ἐπιτρέπεται νὰ προσγράψωμεν αὐθεντικὸν χαρακτῆρα δὲν ἀποκλείεται ἐκ γραπτῶν πηγῶν νὰ ἦντλησεν αὐτὴν ὁ ζητητικὸς Ἰταλὸς πάντως οὗτος τὸν προμνημονευθέντα αὐτοκράτορα θὰ θεωρῆ κτίστην τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ καὶ τῶν θαυμαστῶν ψηφιδωτῶν αὐτοῦ. Εἶναι γνωστὸν πόσον ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος ἠγάπα νὰ κτίζῃ κτίσματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐδαπάνα μεγάλα ποσά, παραβλέπων καὶ ἄλλα καὶ μάλιστα στρατιωτικὰ πράγματα²⁾ καὶ ἐκτὸς τῆς Πρωτευούσης ἔκτισεν εὐαγῆ κτίσματα, π. χ. τὴν Νέαν Μονὴν τῆς Χίου. Ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τῶν δοκιμωτέρων ἐρευνητῶν τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἀνάγονται εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος³⁾, ἥτοι εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀρχῆς τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου.

Ἐν τέλει ἄς ἐπιτραπῆ γενικὴ παρατήρησις περὶ τοῦ Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου: Ἐπειδὴ δὲν ἀναφέρει οὗτος ἐν τοῖς καταλοίποις αὐτοῦ οὐδὲν περὶ τῶν καλλιστευμάτων τοῦ Μυστρᾶ, τὰ ὁποῖα τοῦλάχιστον δις ἐπεσκέφθη⁴⁾, συνήγαγον τινές, ὅτι ὁ φιλάρχαιος Ἰταλὸς ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὰ ἔργα τῆς χριστιανικῆς περιόδου⁵⁾. Ἀλλὰ τὰ πράγματα διαφεύδουσι τὴν τοιαύτην κρίσιν τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἴνα περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὸ ἀπόσπασμα ἐκ τῶν ὁδοιπορικῶν τοῦ Κυριακοῦ ἐκ τοῦ ἔτους 1435/6, τονίζομεν, ὅτι εἰς τοῦτο οὐχὶ μόνον ἔχουσι συμπεριληφθῆ εἰδήσεις περὶ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ἀλλὰ καὶ ἀντίγραφα ἐκκλησιαστικῶν ἐπιγραφῶν ἔχουσιν ἀποθησαυρισθῆ⁶⁾.

ἠδυνήθη νὰ εὕρω». Καὶ ἡ μὲν σχετικὴ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη πολλαχοῦ (ιδεὲ π. χ. *Epigrammata reperta per Illyricum*, σελ. IIII. *Kyriaci Anconitani, Itinerarium*, ed. *L. Mehus*, σελ. 66-7) ἐν τούτοις ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ δὲν πρόκειται περὶ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐν Ρογοῖς τῆς Ἠπείρου ναοῦ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τὸν ὁποῖον ὁ Κυριακὸς ἐπεσκέφθη δις, κατὰ Ἰαν. 1436 καὶ τῇ 18 Ὀκτ. 1448. Πρβλ. καὶ *E. Ziebarth*, ἔ. ἀν., σελ. 118 κ. ἐ., *G. A. Σωτηρίων*, ἐν «Ἡπειρωτικοῖς Χρονικοῖς», τόμ. Β' (1926) σελ. 102 κ. ἐ. *Emil Jacobs*, ἔ. ἀν., σ. 197 κ. ἐ., ὑποσ. 3.

¹⁾ Περὶ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς τοῦ Στειριώτου καὶ τῆς τύχης αὐτῶν πρβλ. *G. II. Κρέμων*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 164, 230, 239.

²⁾ Πρβλ. *H. Gelzer* παρὰ *Krumbacher*, *GBL*², σελ. 1003.

³⁾ Πρβλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἀνωτέρω, σελ. 3 κ. ἐ. Ἐν τούτοις ὁ *Theod. J. Schmitt*, «Τὰ μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ» (ῥωσιστί, ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τόμου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Φιλολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ Χαρκόβου πρὸς τιμὴν τοῦ *V. Buzeskul*), ἐν *Χαρκόβφ* 1914, ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ μωσαϊκὰ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος μονῆς εἶναι ἔργα τοῦ ΙΑ' τελευτῶντος ἢ πιθανώτερον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

⁴⁾ 1437 καὶ 1447/8· πρβλ. *Nikos A. Bees* (Βέης), *Vie de Saint Théoclète évêque de Lacédémone*. Dorpat 1916, σελ. 22 κ. ἐ.

⁵⁾ *W. Miller*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 420-421 (ἐλλην. διασκευή ὑπὸ *Σ. Π. Λάμπρου*, τόμ. Β', σελ. 127, 130).

⁶⁾ *P. Maas*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 8.

Καὶ πρὸς τὸν σύγχρονον ἑλληνικὸν λαὸν ἤρχετο ὁ Κυριάκος εἰς ἐπικοινωνίαν ⁴⁾), ἃν καὶ ἐνίστε δὲν εἶχε καλοὺς λόγους δι' αὐτόν. Πρὸ παντὸς ἔμπορος καὶ διπλωματικὸς ὁ Ἀγκωνίτης ὢν δὲν ἐδίστασεν ἐν δεδομένη στιγμῇ νὰ στραφῆ καὶ πρὸς τοὺς Ὀσμανίδας· ὑπῆρξεν οἰκεῖος, κατὰ δὲ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του καὶ γραμματεὺς τοῦ Μωάμεθ τοῦ Κατακτητοῦ ⁵⁾).

ZUSAMMENFASSUNG. Der hl. Lukas, der Gründer des gleichnamigen Klosters in Phokis, ist nach sehr sicheren Berechnungen am 7. Februar 953 gestorben. Für die frühe Geschichte genannten Klosters gilt die ausführliche, in archaisierender Sprache abgefasste Lebensbeschreibung seines Gründers als die hauptsächlichste Quelle, die sich jedoch aus verschiedenen Texten noch sehr ergänzen lässt. Erwähnt sei z. B., dass man aus dem Kodex 153 der ehemaligen Synodallibothek in Moskau den Namen des Dichters erfahren konnte, der den Kanon mit der Akrostochis «Λουκᾶν ἐπαινῶ τὸ κλέος τῆς Ἑλλάδος» geschrieben hat. Er hiess nach dem Moskauer Kodex Gabriel, lebte im X. - XI. Jh. und ist auch noch als Dichter anderer Kirchenlieder bekannt. Interessante Nachrichten über das Lukas-Kloster in Phokis bieten auch die Statuten einer aus Geistlichen und Laien zusammengesetzten, im Jahre 1048 gegründeten, Bruderschaft, die sich dem Dienst eines Muttergottesbildes mit dem Beinamen *Ναυπακτιώτισσα* widmete. Diese Statuten sind uns durch eine Urkunde der Cappella Palatina- und zwar durch eine authentische Neuausfertigung, die in der Zeit von 1060—1068 hergestellt worden sein soll-überliefert worden. Eine Klausel dieser Statuten lautet dahin, dass der Metropolit von Theben und der Abt τῶν Στειρίου κ̄ρ Θεόδωρος τοῦ Λεονάρδου in Messe und Gebet erwähnt werden müssen. Weitere Beiträge zur Geschichte des Lukas-Klosters sind aus den Nachlässen des Metropoliten von Naupaktos Johannes Apokaukos, und des Cyriacus von Ancona zu entnehmen; ersterer wollte sein Leben als Mönch im Lukas-Kloster beschliessen, letzterer hat dieses am 28. März 1436 besucht und notierte in seinem Reisetagbuch, das Kloster sei von dem Kaiser Konstantinos Monomachos gegründet, was man unter gewissen Vorbehalten wohl als Tatsache annehmen darf. Zur allgemeinen Charakteristik des Cyriacus von Ancona sei bemerkt, dass seine Aufzeichnungen über das Lukas-Kloster in Phokis, sowie über andere christliche Denkmäler ein beredtes Zeugnis für sein Interesse auch für nachklassische Überreste ablegen.

⁴⁾ Αὐτόθι, σελ. 15.

⁵⁾ Ἴδὲ πρὸ πάντων *E. Jacobs*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 197 κ. ἑ.